

Oostende – Watertoren

**Archeologienota met
beperkte samenstelling**

2018D268

Verslag van Resultaten

Pieter

Laloo

Project:
Oostende Watertoren Mercatorlaan

Opdrachtgever:
Stad Oostende
Vindictivelaan 1
8400 Oostende
BTW BE0207.436.775

Uitvoerder:
GHENT ARCHAEOLOGICAL TEAM bvba (GATE)
Pieter LALOO

© 2018 - GHENT ARCHAEOLOGICAL TEAM bvba
Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd of aangepast worden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt worden onder enige vorm of wijze ook, elektronisch, mechanisch, door fotokopie, zonder toestemming van Ghent Archaeological Team bvba

Inhoudstafel

Colofon.....	i
Inhoudstafel	ii
Inleiding	iii
VERSLAG VAN RESULTATEN	1
1. Bureauonderzoek	1
1.1 Beschrijvend gedeelte	1
1.1.1 Administratieve gegevens	1
1.1.2 Archeologische voorkennis	4
1.1.3 De onderzoeksoopdracht	4
1.1.3.1 Vraagstelling met betrekking tot het onderzochte gebied	4
1.1.3.2 Randvoorwaarden.....	5
1.1.3.3 Beschrijving van de door de initiatiefnemer geplande werken en bodem- ingrepen, geïllustreerd met een overzichtsplan en doorsnedes	5
1.1.4 Beschrijving werkwijze en strategie van het vooronderzoek	6
1.2 Assessment	7
Bibliografie.....	9
Bijlage.....	11

Inleiding

De Stad Oostende plant de herbestemming van de Oude Watertoren, een beschermd bouwkundig monument. Hiervoor zijn werken nodig aan de funderingen en dient er een bouwput rond de toren te worden gegraven.

Aangezien de werken plaats vinden binnen de vastgestelde archeologische zone 'Historische stadskern van Oostende' en de perceelsoppervlakte ca. 4700 m² bedraagt (dus > dan 300 m²) en de bodemingrepen ca. 360 m² groot zijn (dus > dan 100m²) is de opmaak en bekrachtiging van een archeologienota noodzakelijk.

Deze werken vinden echter plaats in reeds geroerde grond waardoor er geopteerd wordt om een archeologienota met beperkte samenstelling op te maken.

GATE werd door de stad Oostende aangesteld om deze archeologienota op te maken.

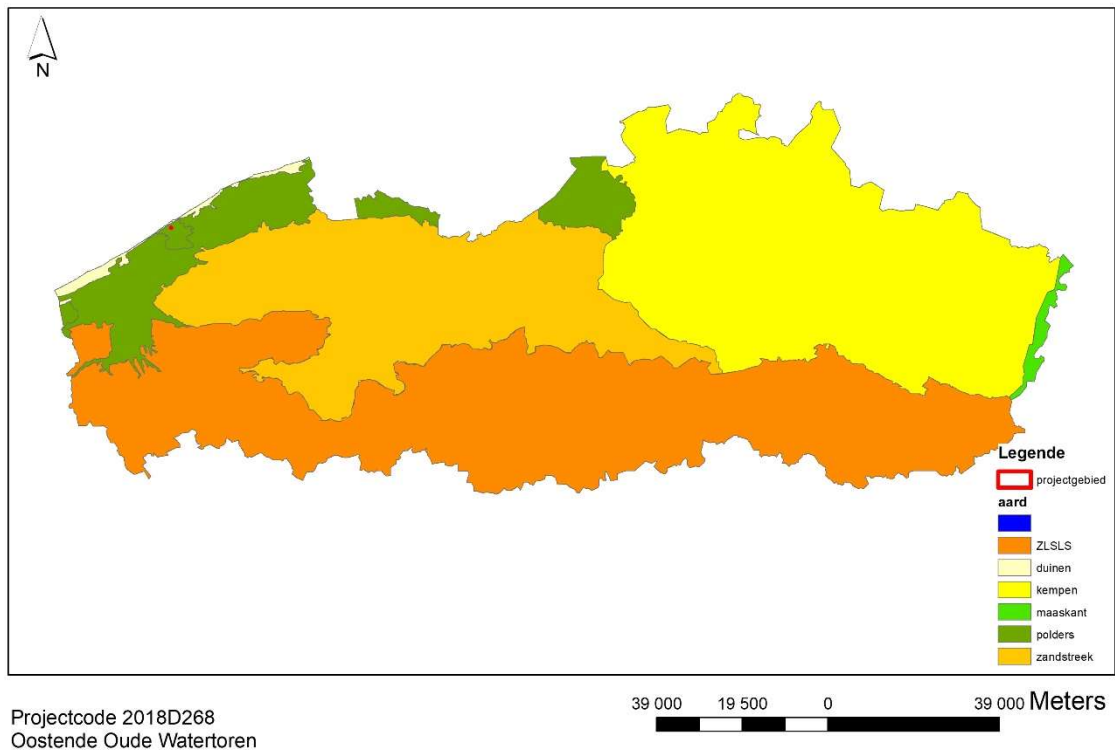
VERSLAG VAN RESULTATEN

1. Bureauonderzoek

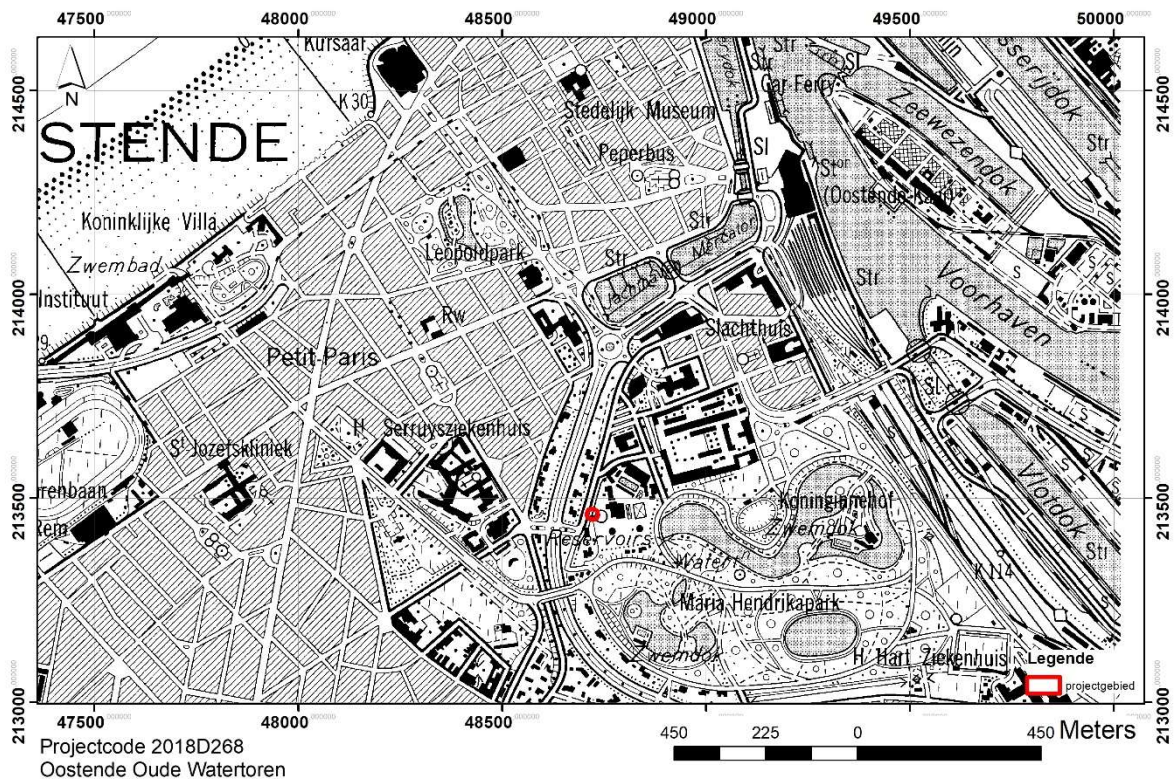
1.1 Beschrijvend gedeelte

1.1.1 Administratieve gegevens

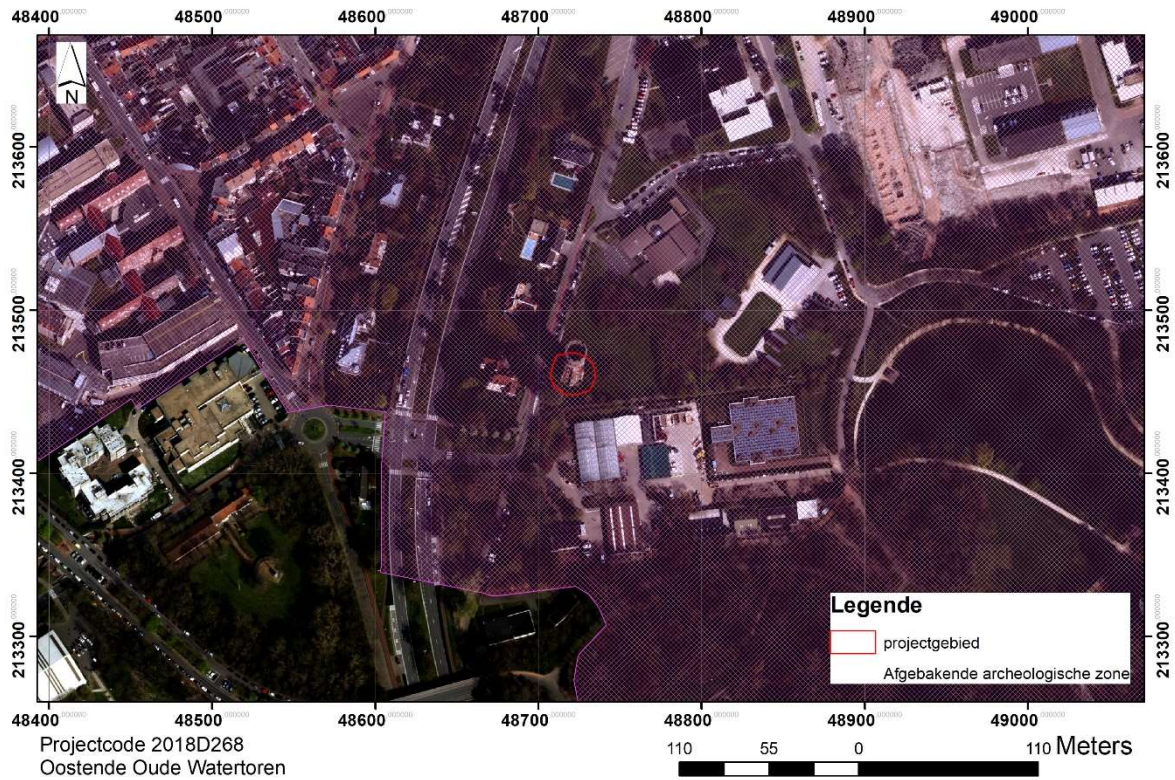
Projectcode vooronderzoek	2018D268
Wettelijk depot	Nvt.
Erkend archeoloog	GATE [OE/ERK/Archeoloog/2015/00073]
Bounding box	X Y 48719 213460
Begin- en einddatum bureauonderzoek	2 – 4 mei 2018
Zoektermen Inventaris Onroerend Erfgoed	Bureauonderzoek Vastgestelde archeologische zone
Geografische situering [Fig. 1-4]	<p>Het projectgebied bevindt zich te Oostende (prov. West-Vlaanderen). De ingrepen voorzien in de omgevingsvergunningaanvraag vinden plaats ter hoogte van een beschermd monument (ID-nr. 14334 en DIBE-nr. 77744) langs de Mercatorlaan nr. 3.</p> <p>Het projectgebied is gelegen binnen de vastgestelde archeologische zone 'Historische stadskern van Oostende'.</p>
Overzicht bodemingrepen [Fig. 5]	De watertoren wordt herbestemd als klimtoren hiervoor dient er in kader van de restauratiewerken gewerkt te worden aan de fundering van de toren. Daartoe wordt er een bouwput gerealiseerd van 6 m rondom de Oude Wateroren onder een helling van 45°.

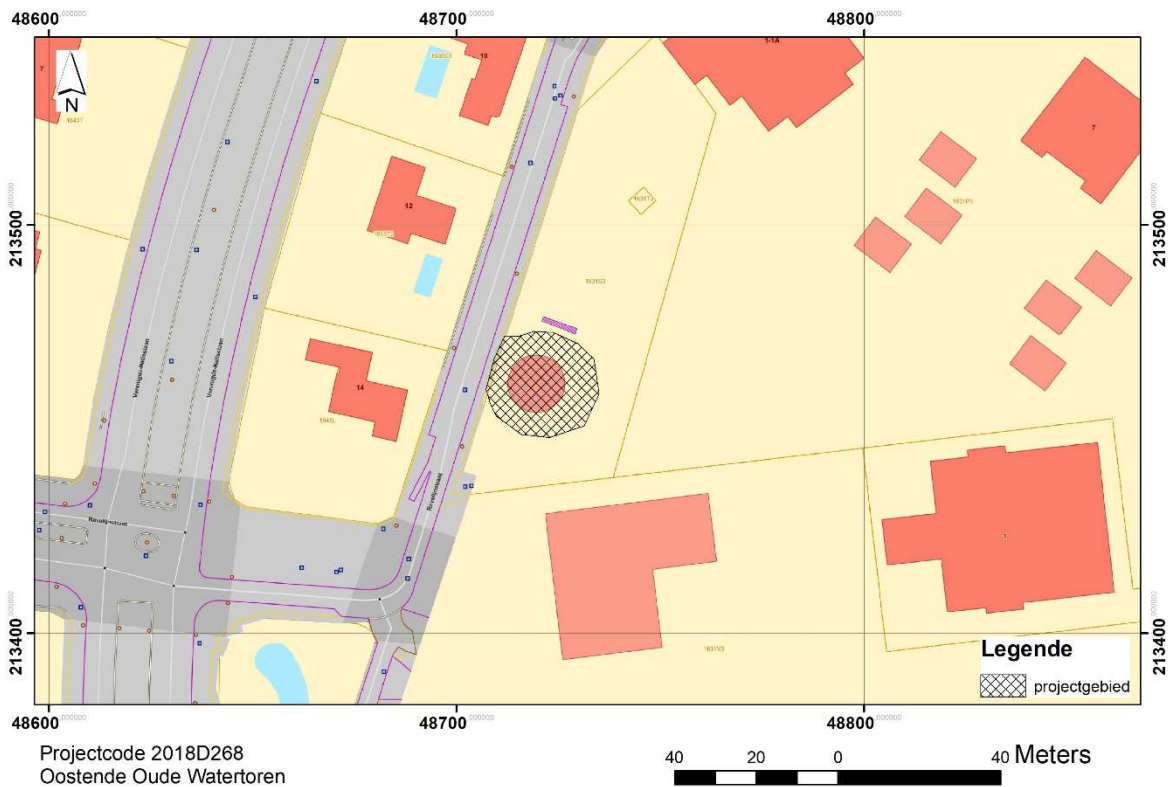
Figuur 1: Lokalisering projectgebied t.o.v. archeoregio's.

Figuur 2: Lokalisatie projectgebied t.o.v. de topografische kaart.

Figuur 3: projectie van het projectgebied op een recente (2015) orthofoto (© GDI Vlaanderen) met aanduiding van de afbakening van de vastgestelde archeologische zone.

Figuur 4: Projectie projectgebied t.o.v. het GRB-bestand (© Geopunt).

1.1.2 Archeologische voorkennis

Het gebied staat sinds 19/02/2016 geïnventariseerd als archeologische zone 'Historische stadskern Oostende' (<https://inventaris.onroerendergoed.be/aanduidingsobjecten/11911> en <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/140010>) (fig.5).

Voor een uitgebreide motivatie voor de totstandkoming van de afbakening verwijzen we door naar beide linken. Hier beperken ons tot een schematisch overzicht van de archeologische kennis die er voorhanden is voor deze zone.

Binnen de CAI komt één CAI-ID voor langs het projectgebied (fig.6). Het betreft CAI ID158557, de site Oostende Maria Hendrikapark. Deze vindplaats werd op basis van historisch onderzoek binnen de CAI opgenomen. Ter hoogte van dit park worden vestigingswerken gesitueerd die volgens de CAI teruggaan tot eind 16de eeuw – begin 17de eeuw. Dit is volgens ons niet correct (zie verder). Nog volgens de CAI betreft het de resten van een 'Vauban'-vestingwerk met wallen en grachten. Deze zouden begin 17de eeuw opgericht zijn bij de heropbouw van de stad van het eerste Beleg van Oostende.

Volgens ons zijn deze vestingsrestanten echter 19de -eeuws van oorsprong, we steunen hierbij deels op informatie uit de bouwkundige inventaris. Begin 19de eeuw (1803) startten onder Frans bewind immers nieuwe vestigingswerken. Deze werken worden afgewerkt en aangevuld onder het latere Hollandse bewind. Oude fronten worden hersteld en aan de zuidelijke zijde worden nieuwe gebouwd, meteen de meest zuidelijke uitbreiding van de historische stadskern. Van deze laatste versterking bleef één bastion in het landschap zichtbaar en dat is het bastion dat zich in het latere Maria-Hendrikapark bevindt (Debaere 2002).

De configuratie van deze verdedigingswerken is geïntegreerd in het eind 19de-eeuwse ontwerp van het Maria-Hendrikapark en is dus momenteel nog herkenbaar (fig.7). Ter hoogte van de openluchtvelodroom bevindt zich dat bastionpunt. Ten oosten daarvan, ter hoogte van het huidige Koninginnenhof ligt een ravelijn, die sterk vervormd geraakte bij de parkaanleg die tussen 1888 en 1892 plaats vond.

Er is dus een verschil tussen de in de CAI opgenomen informatie over dit bastion en de informatie in het dossier dat opgemaakt werd in functie van de vastlegging als archeologische zone (<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/140010>) en de bouwkundige inventaris (<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/77743>). We vermoeden dat deze laatste studies de correcte zijn en dat de restanten in het Maria-Hendrikapark (bastion en ravelijn) eerder het resultaat zijn van de vestigingswerken begin 19de eeuw. De term 'Vauban-versterking' wordt immers vaak (foutief) gebruikt als noemer voor al wat gebastioneerd is, ook de oudere en de jongere zaken. Vermoedelijk ligt de basis van de foutieve datering in de CAI bij het dateren op basis van deze terminologie 'Vauban'.

De neogotische Oude Watertoren zelf is sinds 04/11/1977 beschermd als monument (<https://inventaris.onroerendergoed.be/aanduidingsobjecten/14334> en <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/77744>). Het betreft een ontwerp van stadsingenieur A. Verraert dat in 1900 werd gerealiseerd.

1.1.3 De onderzoeksopdracht

1.1.3.1 Vraagstelling met betrekking tot het onderzochte gebied

Op basis van verscheidene parameters, zoals de nog aanwezige erfgoedwaarden, de landschapshistoriek, topografie, geomorfologie, bodemgebruik, vegetatie, en ingreephistoriek, wordt een waardering van het archeologisch potentieel binnen het afgebakende projectgebied opgesteld. Hiertoe wordt een stapsgewijze onderzoeksprocedure doorlopen, waarbij de vraagstelling steeds teruggekoppeld wordt naar volgende kernpunten:

- Heeft het projectgebied archeologisch potentieel?
- Is er sprake van verstoring van dit potentieel? Zo ja, in welke mate kan deze eventuele vindplaatsen hebben aangetast?
- Wat zijn de geplande ingrepen in functie van de werkzaamheden?
- Zullen de werken eventuele vindplaatsen bedreigen?
- Welke aspecten verdienen aandacht bij een eventueel vervolgonderzoek?

1.1.3.2 *Randvoorwaarden*

Een archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem is momenteel, onmogelijk of onwenselijk voorafgaand aan het aanvragen van de stedenbouwkundige vergunning.

Daarom wordt geopteerd voor de uitzonderingsprocedure waarbij een nota wordt aangeleverd op basis van een bureauonderzoek. In dit bureauonderzoek wordt nagegaan of er op het projectgebied een uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem noodzakelijk is en of (gedeeltelijke) vrijgave mogelijk is.

1.1.3.3 *Beschrijving van de door de initiatiefnemer geplande werken en bodemingrepen, geïllustreerd met een overzichtsplaan en doorsnedes*

De Stad Oostende plant een herbestemming van de Oude Watertoren als klimtoren. Hiervoor zijn werken nodig aan het pleisterwerk van de bakstenen fundering van de toren. Om deze werken te kunnen realiseren, dient een bouwput gegraven te worden aan de voet van de toren. Deze uitgraving is ringvormig en ca. 6 m breed in bovenzijde. Omwille van de stabiliteit wordt onder een talud van 45° gewerkt. Deze helling neemt 3 m van de uitgraving in. Onderaan blijft dan een werkput van 1,6 m breed over.

Aan de fundering in metselwerk wordt niet geraakt, enkel de waterdichte bepleistering van dit metselwerk wordt vernieuwd. Na de werken wordt de bouwput opnieuw gedicht en wordt het talud rondom de watertoren met 0,5 m verhoogd zodat de fundering aan het maaiveld niet meer zichtbaar is.

De aan te leggen bouwput is ca. 360m² groot en wordt uitgegraven in de originele open bouwput die in 1900 getrapd werd aangelegd met taluds tot ca. 4 m diep in functie van de realisatie de fundering in metselwerk. De werken vinden dus plaats in geroerde grond.

geopteerd om een archeologienota met beperkte samenstelling op te maken aangezien geen nuttige kenniswinst kan gegenereerd worden bij verder archeologisch onderzoek.

Deze archeologienota werd digitaal opgemaakt middels *Office*- en *Adobe*-software. Het bijhorend kaartmateriaal werd aangemaakt in een GIS-omgeving. In die GIS werden de ontwerpplannen ingeladen en geprojecteerd ten opzichte van diverse kaartlagen die raadpleegbaar zijn op www.geopunt.be, www.dov.vlaanderen.be, www.geo.onroerendergoed.be, www.cartesius.be en de website van de centraal archeologische inventaris [CAI]¹. De geraadpleegde literatuur, de digitale bronnen en het kaartmateriaal zijn te vinden in de bijlage.

1.2 Assessment

Door middel van dit assessment wensen we aan te tonen dat de geplande werken niet zullen leiden tot nuttige archeologische kenniswinst. We baseren ons hiervoor zowel op landschappelijke als historisch-cartografische informatie.

Een eerste reden om te veronderstellen dat er geen nuttige kenniswinst zou te halen zijn bij verder archeologisch vooronderzoek is het feit dat de aan te leggen bouwput valt binnen de oorspronkelijke open bouwput die in 1900 getrapt ca. 4 m diep werd uit gegraven in functie van de constructie van de fundering in metselwerk. De werken vinden dus plaats in sterk geroerde grond.

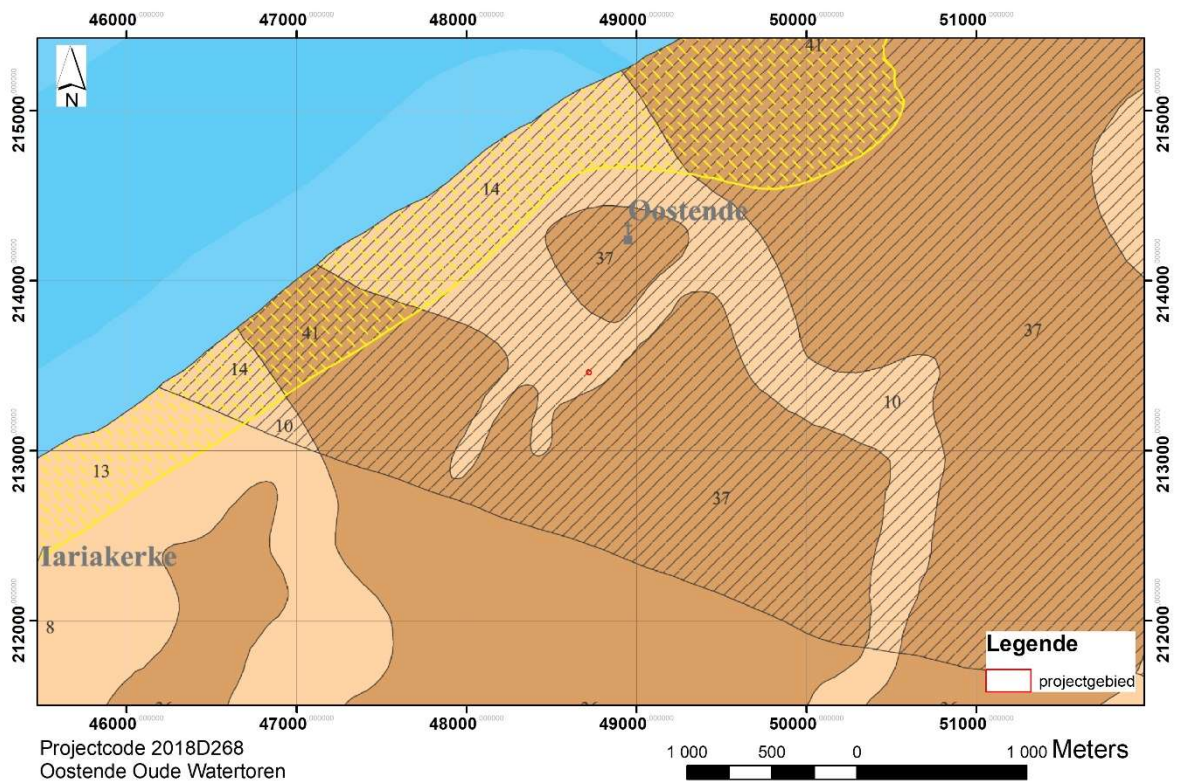
Een tweede reden is het feit dat het projectgebied zich geologisch gezien bevindt ter hoogte van een verlande holocene getijdengeul. Hierdoor zouden in theorie enkel archeologische sporen verwacht kunnen worden die dateren van na de verlanding van die geul (in de loop van de middeleeuwen).

Tot slot was het projectgebied tot het begin van de 19de eeuw gelegen in het buitengebied buiten de historische stadskern van Oostende. In de 16de en 17de eeuw was dit gebied onder water gezet omwille van militaire redenen. Het projectgebied was daardoor onderhevig aan de getijdenwerking in en rond de kreken. Pas in de loop van de 18de eeuw werd het opnieuw ingepolderd en begin 19de eeuw werden er onder Frans bewind vestingswerken gestart, die daarna onder Hollands bewind werden afgewerkt en aangevuld. De locatie van de watertoren bevindt zich ter hoogte van die 19de eeuwse vestingswerken. Deze werden echter bij de aanleg van het Maria-Hendrikapark tussen 1888 en 1892 afgebroken op enkele uitzonderingen na.

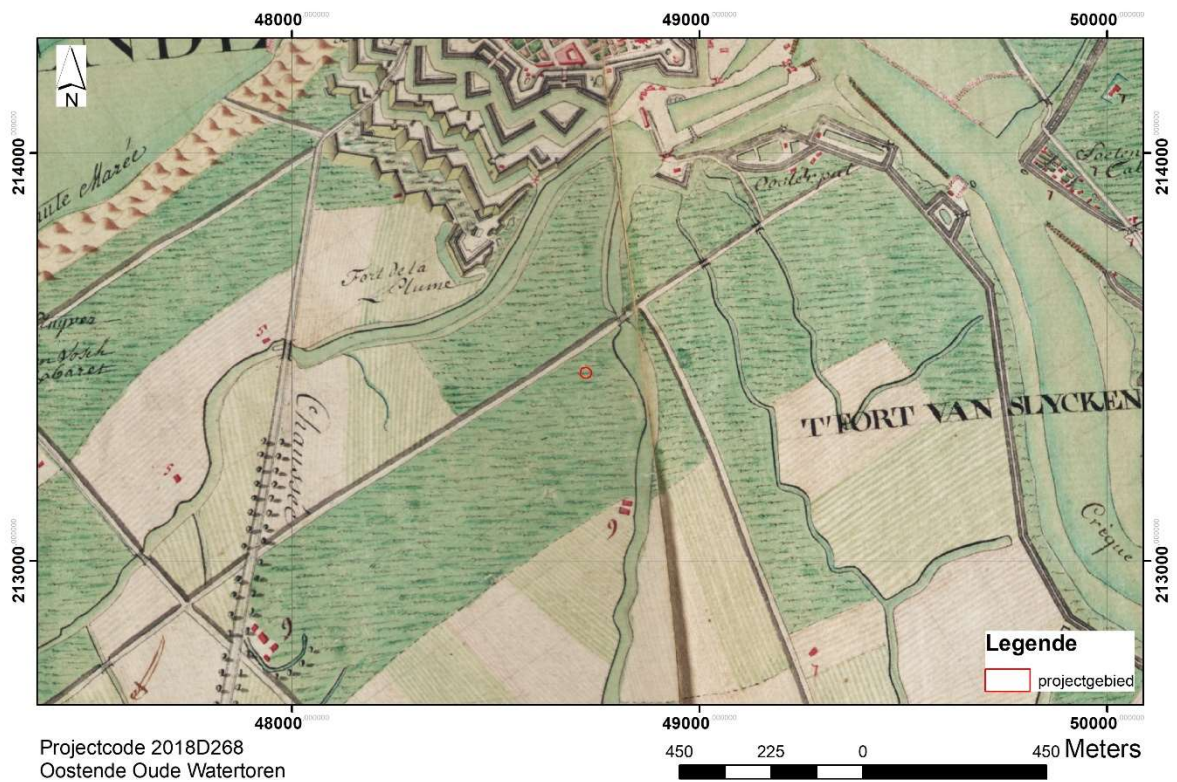
De grond waar de Oude Watertoren zich bevindt, was dus eerst onderhevig geweest aan de werking van een holocene getijdengeul. De werking van die geul zal hoogstwaarschijnlijk alle sporen en structuren ouder dan de middeleeuwen hebben vernietigd. Waardoor de verwachting voor deze periodes zeer laag is. Daarenboven werd de grond binnen het projectgebied begin 19de eeuw geroerd voor de aanleg van de 19de eeuwse versterkingsgordel rond Oostende. Die verdedigingsstructuren werden vervolgens eind 19de eeuw terug afgebroken en vervolgens werd er in 1900 een diepe open bouwput gegraven op deze locatie in functie van de bouw van de watertoren.

Als deze gegevens laten ons toe om te stellen dat we hier te maken hebben met sterk geroerde gronden met een zeer lage archeologische verwachting. Dit is dan ook de reden waarom geen verder archeologisch onderzoek adviseren en een archeologienota met beperkte samenstelling hebben opgemaakt.

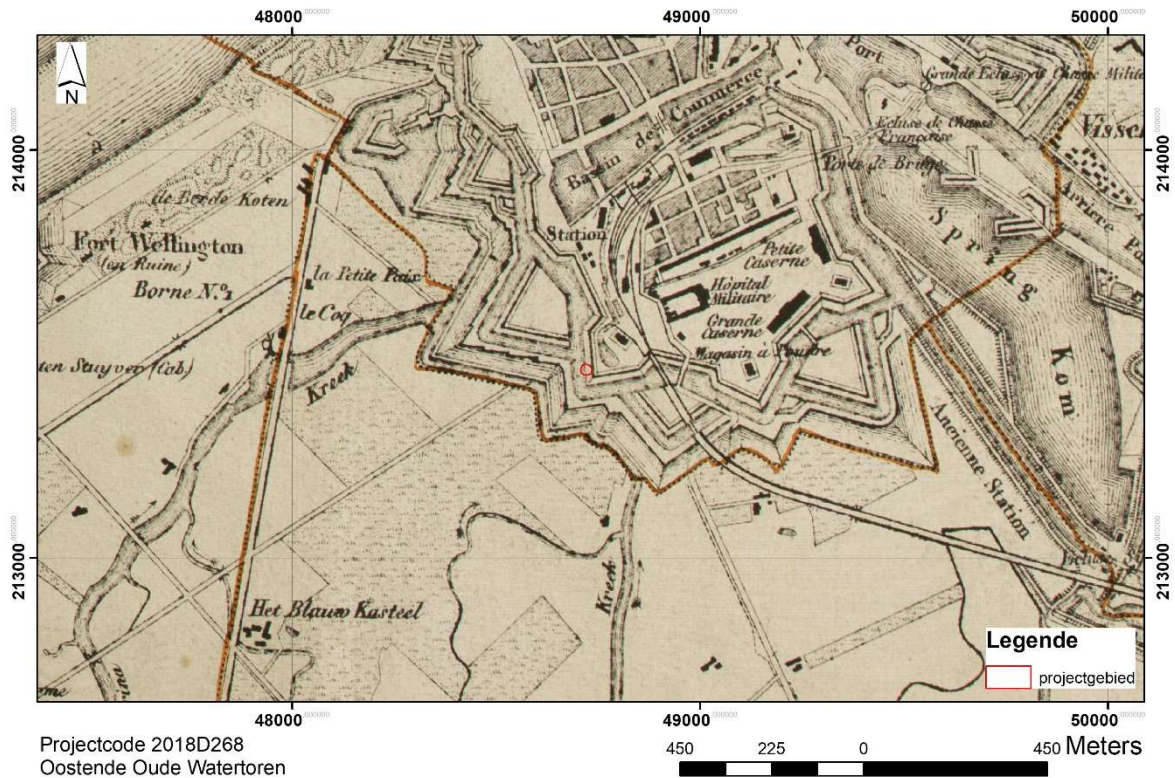
¹ De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen. De aan- of afwezigheid van archeologische sporen dient met verder archeologisch onderzoek vastgesteld te worden.

Figuur 6 : aanduiding van het projectgebied op de quartairgeologische profieltypenkaart (bron : DOV).

Figuur 7 : aanduiding van het projectgebied op de Ferraris-kaart (bron : geopunt).

Figuur 8 : aanduiding van het projectgebied op de Vandermaelenkaart (bron : geopunt).

Bibliografie

Literatuur:

/

Collecties:

/

Kaartmateriaal:

Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, Graaf de Ferraris (1771-1778) kaartblad 75-76.

Topografische kaart van Vandermaelen (1846 – 1854).

Digitale bronnen:

www.geopunt.be

www.cai.be

<https://dov.vlaanderen.be>

<https://inventaris.onroerendergoed.be>

<https://cartesius.be>

Bijlage

Figurenlijst:

Figuur 1: Lokalisering projectgebied t.o.v. archeoregio's.....	2
Figuur 2: Lokalisatie projectgebied t.o.v. de topografische kaart.....	2
Figuur 3: projectie van het projectgebied op een recente (2015) orthofoto (© GDI Vlaanderen) met aanduiding van de afbakening van de vastgestelde archeologische zone.	3
Figuur 4: Projectie projectgebied t.o.v. het GRB-bestand (© Geopunt).....	3
Figuur 5 : grondplan van de kelderverdieping met aanduiding van de aan te leggen bouwput.	6
Figuur 6 : aanduiding van het projectgebied op de quartairgeologische profieltypenkaart (bron : DOV).	8
Figuur 7 : aanduiding van het projectgebied op de Ferraris-kaart (bron : geopunt).	8
Figuur 8 : aanduiding van het projectgebied op de Vandermaelenkaart (bron : geopunt).	9